

УДК 376:159.98-053.4/5

ФОРМУВАННЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Голуб Надія, доцент, кандидат біологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9802-9519

E-mail: golub-vol-nad@ukr.net

Голуб Володимир, доцент, кандидат біологічних наук, доцент кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1701-9173

E-mail: volodymyr_25@ukr.net

У статті проаналізовано стан досліджуваної проблеми у педагогічній та методичній літературі. Уточнено зміст дефініцій «розвивальне середовище» та «корекційно-розвивальне середовище». Розглядаються особливості формування корекційно-розвивального середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Визначені структурні компоненти корекційно-розвивального середовища у закладах освіти.

Аналізуються педагогічні умови формування корекційно-розвивального середовища. Визначені та охарактеризовані ефективні умови проектування корекційно-розвивального середовища для дошкільників та дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання.

***Ключові слова:** корекційно-розвивальне середовище, особливі освітні потреби, інклюзивне навчання, педагогічні умови, корекційна робота, діти дошкільного віку, діти молодшого шкільного віку, навчально-виховний комплекс.*

FORMATION OF THE CORRECTIONAL- DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT FOR CHILDREN OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Holub Nadiia, Associate Professor, PhD in Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Special Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9802-9519

E-mail: golub-vol-nad@ukr.net

Holub Volodymyr, Associate Professor, PhD in Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory of Primary Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-1701-9173

E-mail: volodymyr_25@ukr.net

The state of the investigated problem in the pedagogical and methodological literature is analyzed in the article. The content of the definitions “developmental environment” and “correctional-developmental environment” has been clarified. The formation features of the correctional-developmental environment for children of preschool and primary school age with special educational needs are considered. The structural components of the correctional-developmental environment are determined.

The spatial-subject component of the correctional and developmental environment for children with special educational needs requires compliance with the principles of safety, rationality, dynamism, activity, comfort and emotional load in the educational institution.

The social structural component of the correctional-developmental environment provides the interaction nature of subjects of educational activities.

The obligatory condition for the formation of a correctional-developmental environment in educational institutions should rely on a personality-oriented model of interaction between participants of the educational process – educators, speech therapists, defectologists, methodologists, teachers, music directors, and parents.

The psycho-didactic component of the correctional and developmental environment determines the content and teaching methods, stipulated by the purpose and objectives of the correctional and educational process.

In the conditions of inclusive education, the correction methodology should include the use of traditional and special teaching methods, due to the specifics of children’s development. Today, in correctional education, associative and kinesthetic methods are recognized as priorities. Designing of a correctional-developmental environment requires the introduction of a system of innovative pedagogical tools suitable for the comprehensive development of children of different nosologies.

The article analyzes pedagogical conditions of the correctional-developmental environment formation. The effective conditions for the design of a correctional-developmental environment for preschool children and primary school children in the context of inclusion have been identified and characterized.

Keywords: *correctional-developmental environment, special educational needs, inclusive education, pedagogical conditions, correctional work, preschool children, primary school children, educational complex.*

На питанні створення належних умов для розвитку кожної особистості, здатної активно реалізувати свої здібності в сучасному суспільстві, акцентується увага у низці законодавчо-нормативних документів – законі України «Про дошкільну освіту», «Законі про повну загальну середню освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Базовому компоненті дошкільної освіти, Базовій програмі «Я у Світі», Державному стандарті початкової загальної освіти, Національній доктрині розвитку освіти тощо.

Першочерговими завданнями органів державного управління у розвитку дошкільної та початкової освіти визначені такі поняття як особистісно зорієнтована модель взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу, формування гуманістичних цінностей, забезпечення фізичного, психологічного та морального здоров’я дітей, впровадження інноваційних педагогічних технологій та інтеграція української освіти в європейський освітній простір.

Система спеціальної освіти має забезпечувати надання пріоритету корекційним та розвивальним завданням, забезпечити переорієнтацію на соціальний розвиток дитини, збереження її індивідуальності та реалізацію її природного потенціалу.

Важливим напрямом сучасного реформування спеціальної освіти в Україні є створення корекційно-розвивального середовища в закладах дошкільної та початкової освіти в умовах інклюзивного навчання.

Актуальність означеної проблеми пояснюється новими вимогами до створення у

навчальних закладах повноцінного корекційно-розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції групи фахівців і батьків в організації діяльності дітей із особливими освітніми потребами.

Проблему корекційного впливу на дітей з особливими освітніми потребами розглядали Н. А. Бастун, Т. А. Власова, Б. М. Гріншпун, Т. Д. Ільяшенко, А. А. Колупаєва, І. Ю. Левченко, В. І. Лубовский, М. П. Матвеева, С. П. Миронов, Л. О. Савчук, Т. В. Сак, Г. Б. Соколова, І. С. Моргуліс, Л. І. Прохоренко, Є. І. Соботович, М. К. Шеремет. Науковці вказують на необхідність та доцільність створення інноваційних педагогічних засобів корекційно-розвивального навчання та виховання даної категорії дітей.

Категорію «корекційно-розвивальне середовище» вивчали І. Л. Лисенкова, І. А. Малишевська, Л. М. Томіч, О. П. Хохліна. Дослідження науковців були спрямовані на формування корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями мовлення. Залишаються недослідженими питання особливостей проєктування корекційно-розвивального середовища у закладах дошкільної та початкової освіти в умовах інклюзивного навчання.

Об'єктом аналізу, узагальнення й систематизації нашого дослідження слугували наукові роботи О. О. Ковальової, С. В. Кондратенко, І. Л. Лисенкової, І. І. Карабаєвої, О. Т. Писарчук, І. Л. Сіданіч, В. М. Синьова, Б. К. Тупоногова, О. П. Хохліної, Л. М. Томіч.

Мета нашого дослідження – обґрунтування умов проєктування корекційно-розвивального середовища закладів дошкільної та початкової освіти в умовах інклюзивного навчання.

Дефініція «розвивальне середовище» трактувалося вченими по-різному. Зокрема, «розвивальне середовище» досить часто розглядають як «предметно-ігрове» (С. В. Кондратенко, О. Т. Писарчук), «просторово-предметне» (М. Монтессорі), «освітнє» (Є. В. Бондаревська, І. В. Левицька, О. Є. Малихіна), «суспільне» (В. О. Ясвін), «освітньо-розвивальне» (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтєв, Ю. Н. Кулюткін) тощо.

З позицій психологічного контексту, середовище – це процес творчого саморозвитку особистості. У педагогіці середовище трактується як умова життєдіяльності дитини, засвоєння соціального досвіду, формування ставлення до базових цінностей. Окремі науковці сутність предметно-розвивального середовища трактують як «систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку» [10, с. 63]. На цій підставі доцільно відзначити, що освітнє середовище, як структурований освітній простір, буде забезпечувати розвивальне навчання. У цьому зв'язку, розвивальне середовище можна розглядати як сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей або як систему матеріальних об'єктів їхньої діяльності.

Поняття «розвивальне середовище» було введено в науковий обіг Дж. Равеном як простір для розвитку компетентності [11]. Згідно досліджень науковця у такому середовищі людина має можливість прагнути до цілей, які її цікавлять, та в процесі їх досягнення розвивати свою компетентність. У зв'язку з цим розвивальним буде таке природне, предметне або соціальне середовище, яке сприяє становленню та вдосконаленню природних життєвих прагнень дитини.

Основні підходи до створення розвивального середовища були сформульовані у Концепції дошкільного виховання (1989).

В. О. Ясвін розвивальне середовище трактує як середовище суспільного розвитку [17]. Тому освітнє середовище автор розглядав як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також систему можливостей для розвитку особистості, що є в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Австрійський учений Р. Штейнер, предметне середовище називав «фізичним середовищем» [16]. Автор відзначав, що таке середовище передбачає вільну реалізацію потреб дитини в індивідуальному режимі.

У розумінні І. Л. Сіданіч розвивальне середовище – система умов, які забезпечують всю повноту розвитку дитячої діяльності й особистості [12].

Т. М. Корж вважає, що «природне середовище вважається розвивальним, якщо воно сприяє становленню у дітей цілісного сприйняття природного довкілля, прояву інтересу до нього; оволодінню елементарними уявленнями про об'єкти та явища природи, причинно-наслідкові взаємозв'язки між ними; розвитку у дошкільників емоційно-ціннісного ставлення до природи; формуванню навичок екологічно правильної та доцільної поведінки» [4, с. 75].

У дослідженні С. В. Кондратенко розвивальне середовище визначається як комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних та естетичних умов, які забезпечують організацію життєдіяльності дітей у дошкільному навчальному закладі та вдома [3].

Основні принципи побудови та підходи до створення розвивального середовища у закладах дошкільної освіти висвітлені у Базовому компоненті дошкільної освіти та Базовій програмі «Я у Світі» [1; 2].

Базова програма «Я у Світі» передбачає створення в умовах дошкільного закладу розвивального середовища сприятливого для:

- закладення основ компетентностей;
- розширення та систематизації елементарних уявлень дітей про довкілля;
- вдосконалення умінь дітей використовувати за призначенням предмети, виготовляти найпростіші вироби;
- розвитку активної життєвої позиції як системи ціннісних ставлень до оточуючих і власного «Я»;
- формування готовності дитини до шкільного життя [1].

Освітнє середовище відображає філософію концепції Нової української школи та Базової програми «Я у Світі» [1; 7]. Воно створюється для «заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей, оскільки відомо, що люди, які контролюють те, що відбувається з ними, краще адаптовані до життя» [8, с. 4].

Зміна освітнього середовища в Новій українській школі передбачає зміну ставлення до дитини: повагу до неї та прагнення знайти оптимальний спосіб для її ефективного навчання [7].

На сьогодні в Україні визначені нові пріоритети розвитку спеціальної освіти, створено відповідну правову базу та розпочато впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні заклади. У зв'язку з цим, першочергового значення у навчально-виховному процесі набувають питання організації корекційно-розвивального середовища (КРС).

У всебічному розвитку дітей з особливими освітніми потребами КРС є визначальним чинником. Особливостями корекційно-розвивального-середовища є варіативність, тематичність, мобільність, дієвість, динамічність відповідно до психофізичного розвитку дитини.

О. П. Хохліна зазначає, що корекція тісно пов'язана з поняттям розвитку дитини в цілому, а в системі спеціальної освіти розглядається як корекційно-розвиткова робота [15]. Вона здійснюється засобами педагогічного процесу – його змістом, методикою та організаційними формами. У цьому зв'язку, педагогічний процес, метою якого є корекція розвитку дитини, визначається як корекційно-спрямований. Саме від предмета корекції залежить пошук спеціальних шляхів організації навчального процесу, добір відповідних методичних засобів та змісту навчання, визначення показників його результативності.

І. А. Малишевська [6] розглядає форми корекції мовленнєвих порушень у дітей як засоби формування корекційно-розвивального середовища, в межах якого відбувається реалізація оздоровчо-корекційної мети навчально-виховного процесу дошкільного закладу. Авторка вказує, що створення КРС, спрямованого на виправлення мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, передбачає впровадження системи дієвих педагогічних засобів: музикотерапії, танцювальної терапії, ігротерапії.

І. Л. Лисенкова під корекційно-розвивальним середовищем розуміє «поле діяльності, спосіб життя, передачу досвіду, творчість» [5, с. 86]. Авторка відзначає, що воно достатньо різноманітне і насичене випадковостями. Це вимагає від дитини пошуку засобів пізнання, стимулює пізнавальну та дослідницьку діяльність.

Розвивальне освітнє середовище повинне забезпечити комплекс можливостей для саморозвитку суб'єкта навчального процесу. Ми поділяємо думку В. А. Ясвіна, що освітнє середовище має включати три структурні компоненти: просторово-предметний (приміщення для занять); соціальний (характер взаємодії суб'єктів навчально-виховної діяльності); психодідактичний (зміст і методи навчання, обумовлені метою і завданнями навчального процесу). Проектування корекційно-розвивального середовища має базуватися на запропонованих компонентах.

Корекційно-розвивальне середовище в умовах інклюзивного навчання має бути центроване на дитині з особливими освітніми потребами. Воно створюється з метою поліпшення її психічного та фізичного здоров'я, підвищення інтелектуальних здібностей, успішного розвитку пізнавальної активності, зниження симптоматики конкретного дефекту, розвитку здатності до комунікативної взаємодії та регулювання своєї діяльності.

При проведенні корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами провідна роль надається методиці.

В умовах інклюзивного навчання дітей дошкільного віку і молодших школярів із особливими освітніми потребами у навчально-виховному комплексі можна оптимізувати їх психофізичний розвиток при використанні спеціальних корекційних програм, заснованих на комплексному підході до корекції розвитку дітей.

Методика корекційно спрямованого навчання – це методика не засвоєння знань, умінь і навичок, які передбачені навчальною програмою, а методика корекції та розвитку певної складової психофізичного розвитку дитини [15]. Сучасні методики

здебільшого, орієнтовані на конкретне порушення дітей певної нозології [5; 6; 14]. При цьому необхідно враховувати те, що при різних первинних порушеннях подальші відхилення у розвитку дитини є типовими для всіх нозологій, тобто порушення сприймання, пам'яті, мислення, мовлення.

О. Т. Писарчук наголошувала на тому, що всі компоненти розвивального середовища «зосереджені забезпечувати й стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створюючи актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації» [9, с. 49]. Авторка вказує, що вони повинні бути експресивними, інформативними і втілювати у собі пізнавальну та емоційну новизну.

Умовою організації корекційно-розвивального середовища є створення середовища з урахуванням особливостей особистісного розвитку дітей [13]. Окрім цього, необхідно враховувати закономірності розвитку дітей певної нозології та ступінь порушення психофізичної функції кожної дитини.

Просторово-предметний компонент корекційно-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами передбачає дотримання принципів безпечності, раціональності, динамічності, активності, комфортності, емоційного навантаження в умовах навчального закладу.

Найголовнішим принципом організації корекційно-розвивального середовища є його безпечність, тому що від цього залежить збереження здоров'я та життя дітей. Діти мають відчувати себе захищеними там, де відбувається більшість навчальних видів діяльності. Тому під час створення розвивального простору необхідно звертати увагу на якість матеріалів, з яких виготовлено обладнання, та його відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

Дотримання принципу раціональності потребує від педагогічного колективу урахування особливостей розміщення навчального закладу, його дизайну та наповнюваності навчальних кімнат. В умовах навчально-виховного комплексу принцип раціональності сприятиме становленню у дітей цілісного сприйняття природного довкілля та прояву пізнавального інтересу до нього. Крім цього, він забезпечить оволодіння елементарними уявленнями про об'єкти довкілля та причинно-наслідкові взаємозв'язки між ними.

Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти України [2] та Концепції Нової української школи [7] розвивальний простір навчальної кімнати передбачає створення спеціальних зон. Тому у приміщеннях потрібно створювати постійні та змінні зони, де діти могли б займатися різними видами діяльності. Зони усамітнення мають бути обов'язковими для дітей із порушенням аутистичного спектру, надмірною агресивністю та емоційною лабільністю. Разом з цим, педагогічні працівники навчальних закладів можуть самостійно обирати кількість зон, продумувати наповнення, розміщення та способи його використання, враховуючи особливості розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Розвивальне середовище класної та групової кімнат не може бути сталим. Необхідно періодично змінювати його матеріальне наповнення, враховуючи корекційні завдання та потреби дітей певної категорії.

Принцип активності передбачає, що в корекційно-розвивальному середовищі діти мають змогу діяти за власним вибором, змінюючи ситуацію, обстежувати простір або перетворювати його. Активність дітей визначає ставлення до створеного

середовища.

Доцільно створене корекційно-розвивальне середовище забезпечить можливість почуватися комфортно в усіх осередках навчального приміщення. Таке середовище повинне забезпечити кожному вихованцю його «особистий простір».

Принцип емоційного навантаження при проектуванні корекційно-розвивального середовища в умовах навчально-виховного комплексу дитячий садок – школа має враховувати оформлення приміщень (пастельна гама кольорів, якісна фурнітура); належне освітлення та режим провітрювання; раціональне розміщення меблів; естетичне озеленення приміщення.

Соціальний структурний компонент корекційно-розвивального середовища передбачає характер взаємодії суб'єктів навчально-виховної діяльності. Неодмінною умовою формування корекційно-розвивального середовища у закладах освіти має бути опора на особистісно зорієнтовану модель взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу – вихователів, логопедів, дефектологів, методистів, учителів, музичного керівника та батьків. Ці учасники мають бути єдиною командою, що злагоджено працює на прогнозований результат корекційної роботи. За умов функціонування у навчально-виховному комплексі логопедичних, компенсуючих груп та інклюзивних класів роль прогнозування цілісності корекційно-розвивального процесу повинні рівнозначно виконувати вихователь-методист, психолог, учитель-дефектолог та учитель-логопед.

Необхідно мотивувати участь батьків у педагогічному процесі, формувати їх активну позицію, як суб'єктів КРС. Доцільно організоване спілкування та співпраця забезпечать ефективну соціалізацію дошкільників і молодших школярів в умовах різновікового дитячого колективу.

Системна взаємодія та взаємне доповнення складових корекційно-розвивального середовища забезпечать цілісність та вагомі результати розв'язкової роботи.

Навчально-виховний комплекс – цілісна динамічна система, яка об'єднує корекційно-розвивальне середовище дитячого садка та початкової школи і забезпечує реалізацію інклюзивного навчання.

Психодідактичний компонент КРС визначає зміст і методи навчання, обумовлені метою і завданнями корекційно-навчального процесу.

В умовах інклюзивного навчання методика корекції повинна включати використання традиційних та спеціальних методів навчання, які зумовлені специфікою розвитку дітей. На сьогодні у корекційній освіті пріоритетними визнанні асоціативні та кінестетичні методи, використання яких дасть можливість корегувати дефекти у розвитку пізнавальних функцій, розвитку емоційної сфери, забезпечить повноцінний розвиток мовленнєвої діяльності, сприятиме корекції психофізичного розвитку дітей із особливими освітніми потребами.

На наш погляд, ефективними будуть корекційні заняття на формування соціальної перцепції сприймання людей, розвитку комунікативного мовленнєвого компоненту, гностичні та інтеракційні здібності. Доцільним буде моделювання ситуацій, за яких формуються правила поведінки дошкільників і молодших школярів у природному та соціальному довіллі. Із метою формування позитивного емоційного мікроклімату в умовах навчально-виховного комплексу необхідним буде використання структурованих, неструктурованих та творчих ігор.

Проектування КРС передбачає впровадження системи інноваційних педагогічних засобів, доцільних для всебічного розвитку дітей різних нозологій. До них відносяться музикотерапія, ігротерапія, казкотерапія, міфотерапія, кольоротерапія, піскотерапія та інформаційно-комп'ютерні технології.

Проведені дослідження дають змогу зробити наступні висновки:

Створення корекційно-розвивального середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є провідним засобом реалізації інклюзивної освіти.

У процесі проектування корекційно-розвивального середовища необхідно враховувати суб'єкт-суб'єктивний простір, компетентність фахівців корекційної освіти, цілісність корекційного процесу, педагогічне прогнозування, закономірності розвитку дітей певної нозології, ступінь порушення психічного процесу, матеріальну базу і методичне забезпечення навчального закладу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування корекційно-розвивального середовища для дітей із особливими освітніми потребами. Подальші перспективи його розробки можуть полягати у виявленні механізмів організації в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. К.: Світоч, 2013. 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. К., 2012. 26 с.
3. Кондратенко С. В. Організація розвивального середовища для формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування у дітей з глибокими порушеннями зору. *Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання*. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2013. Вип. 4. С. 116–126.
4. Корж Т. М. Створення розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі. *Інформаційно-методичний збірник головного управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів*. 2012. № 2(136). С. 75–79.
5. Лисенкова І. Психологічна робота з розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями розумових функцій. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби. Серія: Психологія*. 2018. Вип. 2. С. 85–96.
6. Малишевська І. Організація корекційно-розвивального середовища для дошкільників з мовленнєвими порушеннями. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2012. С. 94–97.
7. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
8. Нова українська школа: poradnik dla vchytela / під заг. ред. Н. М. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
9. Писарчук О. Т. Особливості формування освітньо-розвивального середовища дошкільних освітніх закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. № 2. С. 44–51.
10. Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 6–7 травня 2010 р. Херсон, 2010. 368 с.
11. Равен Дж. Компетентність в сучасному суспільстві. М.: Когіто-Центр, 2002. 396 с.
12. Сіданіч І. Л. Освітнє середовище комплексу «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад I ступеня»: педагогічний аспект. *Формування інноваційного простору дошкільної освіти: наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова; за ред. Є. Р. Чернишової / Ун-т менедж. освіти НАПН України*. К., 2012. Ч. 1. С. 23–26.
13. Томіч Л. Організація корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями мовлення в умовах дошкільного навчального закладу корекційно-розвивальної спрямованості. *Вісник*

- Институту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія.* 2010. С. 22–28.
14. Тупоногов Б. К. Коррекционно-педагогическая работа в системе образования детей с нарушением умственного и физического развития. *Дефектология.* 1994. № 4. С. 9–14.
 15. Хохліна О. П. Корекційно-розвивальна робота в спеціальних закладах освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку: теоретичний аспект проблеми. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами.* К.: Університет «Україна», 2004. 448 с.
 16. Штейнер Р. Духовное обновление педагогики. Калуга: Духовное познание, 2014. 256 с.
 17. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М.: Смысл, 2001. 365 с.

REFERENCES

1. Bazova prohrana rozvytku dytyny doshkil'noho viku «YA u Sviti» (2013). / nauk. ker. ta zah. red. O. L. Kononko. K.: Svitoch [in Ukrainian].
2. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity (2012). / Naukovyy kerivnyk: A. M. Bohush, diysnyy chlen NAPN Ukrayiny, prof., d-r ped. nauk; Avt. kol-v: A. M. Bohush, H. V. Byelyen'ka, O. L. Bohinich ta in. K. [in Ukrainian].
3. Kondratenko, S. V. (2013). Orhanizatsiya rozvyval'noho seredovyshcha dlya formuvannya prostorovykh uyavlen' ta navychok prostorovoho oriyentuvannya u ditey z hlybokymy porushennyamy zoru. Dytna iz sensornymy porushennyamy: rozvytok, navchannya. Vykhovannya. K.: Instytut spetsial'noyi pedahohiky NAPN Ukrayiny, *issue 4, 116–126* [in Ukrainian].
4. Korzh, T. M. (2012). Stvorennya rozvyval'noho seredovyshcha v doshkil'nomu navchal'nomu zakladi. *Informatsiyno-metodychnyy zbirnyk holovnoho upravlinnya osvity i nauky Kyiv's'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi ta Kyiv's'koho oblasnoho instytutu pislyadyplomnoyi osvity pedahohichnykh kadriv, 2(136), 75–79* [in Ukrainian].
5. Lysenkova, I. (2018). Psykholohichna robota z rozvytku emotsiynoyi sfery ditey z porushennyamy rozumovykh funktsiy. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby. Seriya: Psykholohiya, Issue 2, 85–96* [in Ukrainian].
6. Malyshevs'ka, I. (2012). Orhanizatsiya korektsiyno-rozvyval'noho seredovyshcha dlya doshkil'nykiv z movlennyevyamy porushennyamy. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya: Filosofiya, pedahohika, psykholohiya, 94–97* [in Ukrainian].
7. Nova ukrayins'ka shkola. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].
8. Nova ukrayins'ka shkola: poradnyk dlya vchytelya (2017). N. M. Bibik (Ed.). K.: TOV «Vydavnychyy dim «Pleyady» [in Ukrainian].
9. Pysarchuk, O. T. (2012). Osoblyvosti formuvannya osvityno-rozvyval'noho seredovyshcha doshkil'nykh osvitynykh zakladiv. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Pedahohika, 2, 44–51* [in Ukrainian].
10. Psykholoho-pedahohichni umovy orhanizatsiyi rozvyval'noho seredovyshcha v zakladakh osvity (2010). *Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Kherson, 6–7 travnya 2010 r. Kherson* [in Ukrainian].
11. Raven, Dzh. (2002). Kompetentnost' v sovremennom obshchestve. M.: Kogito-Tsentr [in Russian].
12. Sidanich, I. L. (2012). Osvitnye seredovyshche kompleksu «doshkil'nyy navchal'nyy zaklad – zahal'noosvitniy navchal'nyy zaklad I stupenya»: pedahohichnyy aspekt. *Formuvannya innovatsiynoho prostoru doshkil'noyi osvity.* N. V. Lyubchenko, O. A. Prokopenko, A. S. Vynohradova; YE. R. Chernyshovoyi (Ed.). K., *Ch. 1, 23–26* [in Ukrainian].
13. Tomich, L. (2010). Orhanizatsiya korektsiyno-rozvyval'noho seredovyshcha dlya ditey z porushennyamy movlennya v umovakh doshkil'noho navchal'noho zakladu korektsiyno-rozvyval'noyi spryamovanosti. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya: Filosofiya, pedahohika, psykholohiya, 22–28* [in Ukrainian].
14. Tuponogov, B. K. (1994). Korrektsionno-pedagogicheskaya rabota v sisteme obrazovaniya detey s narusheniyem umstvennogo i fizicheskogo razvitiya. *Defektologiya, 4, 9–14* [in Russian].
15. Khokhlina, O. P. (2004). Korektsiyno-rozvyval'na robota v spetsial'nykh zakladakh osvity dlya ditey z porushennyamy psykhofizichnoho rozvytku: teoretychnyy aspekt problemy. *Aktual'ni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey z osoblyvymy potrebamy.* K.: Universytet «Ukrayina» [in Ukrainian].
16. Shteyner, R. (2014). Dukhovnoye obnoveniye pedagogiki. Kaluga: Dukhovnoye poznanie [in Russian].
17. Yasvin, V. A. (2001). Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proyektirovaniyu. M.: Smysl [in Russian].